

HYPERICUM

nr.3, november 2004

Nieuwsbrief (27) van de FLORISTISCHE WERKGROEP TWENTE
en FLORON TWENTE

REDACTIE: Otto Zijlstra (districtscoördinator FLORON), Groen van
Prinstererlaan 39, 7521 AX Enschede; 053-4331589.
E-mail: ogzijlstra@zonnet.nl

Pieter Stolwijk (coördinator Floristische Werkgroep Twente),
Oldenzaalsestraat 2-16, 7511 DR Enschede; 053-4355451.
E-mail: fwt@fwtfloron.nl / pieter@pieterstolwijk.nl

Jacques Bielen (coördinator BSP / RL in Twente), Scholtenhoeklaan
7, 7573 BG Oldenzaal; 0541-514891.
E-mail: jwbielen@hetnet.nl

INTERNET: <http://www.fwtfloron.nl>

J.W. BIELEN & J.J. HOFSTRA

J.W. BIELEN

J.W. BIELEN & P.F. STOLWIJK

Redactie

P.F. STOLWIJK, O.G. ZIJLSTRA & J.W. BIELEN

P.F. STOLWIJK & O.G. ZIJLSTRA

J.W. BIELEN & P.H.L. SPEE

Redactie

Redactie

Kleine kattenstaart (*Lythrum hyssopifolia*), nieuw
voor Twente, p.1

Sleutel tot de in Twente waargenomen Katten-
staarten, p.4

Jaarverslag FWT-FLORON 2003, p.5

Oproep BSP-project 2004, p.7

Bijzondere vondsten FWT-FLORON 2003, p.9

Excursieverslagen FWT-FLORON 2003, p.10

De excursie naar Rheine, p.11

Publikaties over wilde planten in Twente, p.14

Lijst van waarnemers FWT-FLORON 2003, p.16

Kleine kattenstaart (*Lythrum hyssopifolia*), nieuw voor Twente

J.W. Bielen & J.J. Hofstra

Inleiding

In juli 2003 vonden we in een poeltje bij Denekamp een plant die er onmiskenbaar als een Kattenstaart (*Lythrum spec.*) uitzag. Reeds op het eerste gezicht verschilde de plant van Grote kattenstaart (*L. salicaria*) door de enigszins grijsblauw getinte bladeren en de liggend-opstijgende zijtakken. Toen we een paar meter verder ook bloeiende planten vonden, was met behulp van de Flora van Nederland (VAN DER MEIJDEN, 1996) het determinatieprobleem snel opgelost (Fig.1, p.2). Het ging om Kleine kattenstaart (*L. hyssopifolia*), een eenjarige soort die nieuw bleek te zijn voor Twente. Thuis kregen we enige twijfel toen bleek, dat Kruipekattenstaart (*L. junceum*) soms voor Kleine kattenstaart wordt aangezien. De eerstgenoemde soort wordt

namelijk af en toe verwilderd in ons land aangetroffen; bovendien is zij ook van Twente bekend (STOLWIJK & al., 1997). Na het raadplegen van verscheidene flora's waren we echter zeker van de juistheid van onze determinatie. Ongeveer een maand later werd Kleine kattenstaart tijdens een FWT-excursie opnieuw a a n g e t r o f f e n , n u i n e e n natuurontwikkelingsgebied langs de Regge ter hoogte van Rijssen (SCHUNSELAAR, 2003).

Areaal en indigeniteit

Kleine kattenstaart is een kosmopoliet die in alle werelddelen voorkomt met uitzondering van Antarctica. De soort heeft zijn oorsprong waarschijnlijk in Eurazië gehad. Het is aannemelijk dat watervogels voor de verspreiding naar andere

werelddelen hebben gezorgd. (MEUSEL & al., 1978; MEUSEL & al., 1992). Zo liggen geïsoleerde plaatsen met voorkomens van Kleine kattenstaart in Zuid-Australië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika, Senegal, Ethiopië en midden in de Sahara: Tibesti en Hoggar, alle binnen trekbanen van wadvogels uit Noord-Eurazië (VAN DE KAM & al., 1999: p. 95).

Binnen Europa komt de plant vooral in het zuidelijk deel voor en ligt de noordgrens van haar areaal bij 53° N.Br.

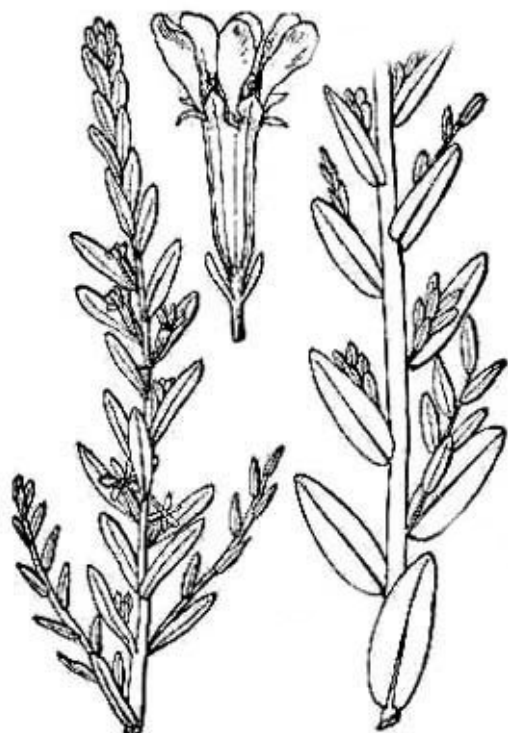

Fig. 1 *Lythrum hyssopifolia*

Kleine kattenstaart staat in Nederland te boek als een zeer zeldzame, onbestendige soort (Rode Lijst 4). Wel neemt de frequentie van de waarnemingen de laatste jaren toe. In ons land werd de soort vroeger uitsluitend als adventief beschouwd vanwege diverse vondsten op industrieterreinen. Tot voor enige jaren is Kleine kattenstaart vooral aangetroffen in de stedelijke gebieden ("warmte-eilanden"). DENTERS (1999) noemt de soort daarom "stadsafhankelijk". Volgens de Nederlandse Oecologische Flora (WEEDA & al., 1987) zijn in ons land ook "natuurlijke" groeiplaatsen bekend; het zou dan meestal gaan om open, natte, droogvallende plekken langs de rivieren. Recente vindplaatsen buiten stedelijk gebied zijn: de Sassenplaat in het Hollandsch Diep (DUISTERMAAT, 1998), een natuurontwikkelingsgebied bij Winschoten (WEEDA, 2000) en een braakliggende maïsakker in Oost-Gelderland (TE LINDE & al., 2003). De twee nieuwe vindplaatsen in Twente sluiten

hierbij aan.

Standplaats

Bij Denekamp groeide Kleine kattenstaart op de zwak glooiende oeverzone van een drooggevallen poeltje dat door graafwerkzaamheden in het voorjaar van 2002 ontstaan is. De vegetatie bestond voornamelijk uit een mengeling van zomertherofyten en hemicryptofyten; verder waren ook enkele hydrofyten present. De therofyten waren vertegenwoordigd door soorten uit de Dwergbiezen-klasse (*Isoeto-Nanojuncetea*) en uit de Tandzaad-klasse (*Bidentetea tripartitae*) zoals blijkt uit de drie opnamen van tabel 1 (p.3). Buiten de opname zagen we één exemplaar Goudzuring (*Rumex maritimus*), een voor Twente bijzondere soort uit de Tandzaad-klasse. Wat de structuur en de gehele floristische samenstelling betreft vertoont het opnamemateriaal verwantschap met een gemeenschap uit het Dwergbiezen-verbond (*Nanocyperion flavescens*): de associatie van Borstelbies en Moerasmuur (*Isolepido-Stellarietum*). Met name opname 3 kan zonder meer tot deze gemeenschap gerekend worden.

In de Vegetatie van Nederland (SCHAMINÉE & al., 1998) wordt Kleine kattenstaart vermeld als kensoort van de Dwergbiezen-klasse alhoewel de soort in de tabellen ontbreekt. Uit een beschrijving (DUISTERMAAT, 1998) van een groeiplaats op de Sassenplaat, een eiland in het Hollands Diep, kan men afleiden dat de soort ter plaatse deel uitmaakt van een begroeiing die overeenkomt met de Slijkgroen-associatie (*Eleocharito acicularis-limoselletum*). Deze gemeenschap, die meestal tot de Dwergbiezen-klasse gerekend wordt, is in de Vegetatie van Nederland (SCHAMINÉE & al., 1998) ondergebracht in de Tandzaad-klasse. Uit het buitenland zijn concretere plantensociologische gegevens bekend. Zo blijkt uit opnamen in Süddeutsche Pflanzengesellschaften (OBERDORFER, 1977) dat de plant in het Duitse Rijngebied in verschillende *Nanocyperion*-gemeenschappen (o.a. de Slijkgroen-associatie) aangetroffen is. In Noord-Frankrijk is de soort evenals bij Denekamp, in de associatie van Borstelbies en Moerasmuur waargenomen. Volgens BOURNÉRIAS (1984; & al., 2001) is zij daar karakteristiek voor deze gemeenschap. In zuidelijker streken, met name in het westelijk deel van het Middellandse-Zeegebied, komt zij in uiteenlopende gemeenschappen van de Dwergbiezen-klasse voor (BRAUN-BLANQUET & al., 1952). Al deze gemeenschappen hebben gemeen dat ze zich op vochtige, kale, meestal tijdelijk onder water staande bodem ontwikkelen. De groeiplaats bij Denekamp sluit goed aan bij de standplaatsen zoals beschreven in de plantensociologische literatuur.

Slot

Hoe Kleine kattenstaart haar nieuwe groeiplaatsen in Twente heeft bereikt, is niet met zekerheid te zeggen. In Twente lijkt zowel aanvoer door middel van stromend water als regeneratie uit een bodemzaadvoorraad zeer onwaarschijnlijk, daar de soort hier nooit eerder is aangetroffen. Aanvoer door de mens is natuurlijk niet uit te sluiten, maar transport door watervogels lijkt ons het meest voor de hand liggend. Watervogels zijn namelijk uitstekende vectoren voor een gericht zaadtransport (GRABHERR & al., 1993: p. 198). Zo vliegen steltlopers en eendachtigen in de trektijd voortdurend van het ene kleine watertje naar het

andere. Met name zaden van soorten uit het Dwergbiezen-verbond zijn op de poten van vogels aangetroffen (ELLENBERG, 1978: p. 794). In de tweede helft van de vorige eeuw zijn verscheidene soorten van het Dwergbiezenverbond sterk afgenomen. Door natuurontwikkelingsprojecten neemt het aantal geschikte groeiplaatsen de laatste jaren weer enigszins toe. Het lijkt ons dan ook geen toeval dat een Nanocyperionsoort van warmere streken opduikt in Twentse natuurontwikkelingsterreinen in een periode waarin het klimaat warmer wordt. Wellicht zal Kleine kattenstaart in de toekomst een meer permanente plaats in de flora van Twente gaan innemen.

Tabel 1 Vegetatieopname op de drooggevallen oever van een poeltje bij Denekamp

Opname nummer	1	2	3	
Datum	21-07-2003	21-07-2003	21-07-2003	
Oppervlak (m ²)	2	0,75	0,50	
Bedekking (%)	20	50	30	
Aantal soorten	15	20	15	
Isoeto-Nanojuncetea				
Juncus bufonius	+2	2.2	2.2	Greppelrus
Lythrum hyssopifolia	+1 (7 ex)	+1 (3 ex)	+1 (3 ex)	Kleine kattenstaart
Isolepis setacea		r2	+2	Borstelbies
Gnaphalium uliginosum			+1	Moerasdroogbloem
Bidentetea tripartitae				
Rorippa palustris	+1	+1	r	Moeraskers
Persicaria minor	r	r	r	Kleine duizendknoop
Plantaginetea majoris				
Poa annua	r	r	+1	Straatgras
Lolium perenne	+1	+2		Engels raaigras
Agrostis stolonifera	+1	r		Fioringras
Plantago major subsp. major		r	r	Grote weegbree s.s.
Polygonum aviculare	r	r		Gewoon varkensgras
Ranunculus repens	r	r		Kruipende boterbloem
Overige soorten				
Callitriche (spec.)	+2	2.2	2.2	Sterrenkroos (spec.)
Juncus effusus	+2	2.2	+2	Pitrus
Juncus articulatus	+1	2.2	+2	Zomprus
Alisma plantago-aquatica	r	+1	r	Grote waterweegbree
Salix (spec.)	r	r	r	Wilg (spec.)
Juncus bulbosus		+2	+2	Knolrus s.l.
Cardamine (spec.)		r		Veldkers (spec.)
Elytrigia repens		+2		Kweek
Lemna minor			+2	Klein kroos
Persicaria maculosa		+1		Perzikkruid
Taraxacum officinale s.l.	r			Gewone paardenbloem s.l.

Literatuur

- BRAUN-BLANQUET, J., N. ROUSSINE & R. NÈGRE (1952). Les groupements végétaux de la France méditerranéenne.
- BOURNÉRIAS, M. (1984). Guide des groupements végétaux de la région parisienne - Bassin parisien - Nord de la France (Ecologie et Phytogéographie).
- BOURNÉRIAS, M., G. ARNAL & C. BOCK (2001). Guide des groupements végétaux de la région parisienne - Bassin parisien - Nord de la France (Ecologie et Phytogéographie).
- DENTERS, T. (1999). De flora van het Urbaan district. Gorteria 25 (4): 65-76.
- DUISTERMAAT, H. (1998). Een greep uit de bijzondere vondsten van 1998. Gorteria 24 (5): 121-123.
- ELLENBERG, H. (1978). Vegetation Mitteleuropas mit den Alpen.

- GRABHERR, G. & L. MUCINA (ed.) (1993). Die Pflanzengesellschaften Österreichs Teil 2: Natürliche waldfreie Vegetation.
- KAM, J. VAN DER, B. ENS, T. PIERSMA & L. ZWARTS (1999). Ecologische atlas van de Nederlands wadvogels.
- LINDE, B. TE, & L.-J. VAN DEN BERG (2003). Atlas van de Flora van Oost-Gelderland.
- MEIJDEN, R. VAN DER (1996). Heukels' Flora van Nederland.
- MEUSEL, H. & E.J. JÄGER (1978). Vergleichende Chorologie der Zentraleuropäischen Flora: Kartenteil II: 297b.
- MEUSEL, H. & E.J. JÄGER (1992). Vergleichende Chorologie der Zentraleuropäischen Flora: Text Band III: p. 67.
- OBERDORFER, E. (1977). Süddeutsche Pflanzengesellschaften 1.
- SCHAMINÉE, J.H.J., E.J. WEEDA & V. WESTHOFF (1998). De vegetatie van Nederland 4: Plantengemeenschappen van de kust en van binnenlandse pioniermilieus.
- SCHUNSELAAR, J.A.M. (2003). Resultaten van natuurontwikkeling buiten natuurreservaten. Hypericum 2: 8-11.
- STOLWIJK, P.F. (1997). Bijzondere vondsten 1995. Nieuwsbrief FLORON-FWT 16: 1-4.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA (1987). Nederlandse oecologische flora, wilde planten en hun relaties 2.
- WEEDA, E.J. (2000). Winschoterzijk en Tjamme: in PKN Excursieverslagen 1998.

□

Sleutel tot de in Twente waargenomen Kattenstaarten

J.W. Bielen

Kruipkattenstaart (*Lythrum junceum*) verschijnt alleen als adventief in Midden-Europa en wordt daarom niet in de betreffende flora's en evenmin in de Flora van Nederland beschreven. Daardoor is het mogelijk dat men deze soort, bij niet precies volgen van de sleutel, voor Kleine kattenstaart aanziet. Een extra kans op verwarring is ontstaan doordat hier en daar (ook buitenlandse) flora's en publikaties elkaar tegenspreken. Onderstaande sleutel gaat uit van die in de Flora van Nederland (VAN DER MEIJDEN, 1996), maar heeft als aanvulling daarop ook Kruipkattenstaart opgenomen. Voor het samenstellen ervan is tevens gebruik gemaakt van de Flora Europaea (TUTIN & al., 1968), de Flora Iberica (CASTROVIEJO & al., 2001) en BORJA CARBONELL (1965). De sleutel is gecontroleerd aan de hand van Twents materiaal (bij Corry Abbink en Otto Zijlstra) en materiaal uit het Nationaal Herbarium Nederland te Leiden.

Voor een uitgebreidere beschrijving van de Kattenstaartsoorten verwijzen we naar de Flora van Nederland en de Oecologische Flora (WEEDA

& al., 1987). Alleen van Kruipkattenstaart geven we hier wat meer kenmerken.

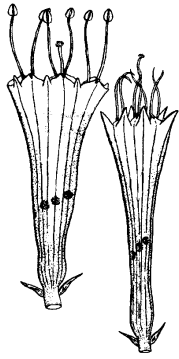

Fig. 2 Kruipkattenstaart (*Lythrum junceum*)

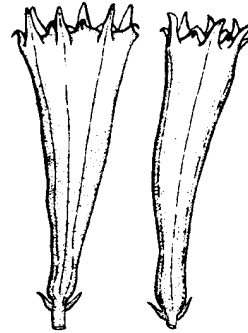

Fig. 3 Kleine kattenstaart (*Lythrum hyssopifolia*)

- 1 Meeldraden 12 (in twee lengtes), daarvan altijd een aantal de kelkbuis uitstekend¹. Stijlen kort, middellang of lang, de bloemen zijn dus heterostylisch² (heteromorf). De stempel staat onder, tussen of boven de helmknoppen. Kroonbladen minstens 5 mm lang 2
- 1- Meeldraden meestal 4-6, niet uit de kelk naar buiten stekend. Bloemen niet met een kort-, middel- en langstijlige vorm (homostylisch, homomorf). Stijl tot 2 mm lang³. Kroonbladen hoogstens 3 mm lang. 3
- 2 Bloemen aan de top van de aar in schijnkransen. Kroonbladen (7-)10 mm lang. Kelkaanhangsels veel langer dan de kelkbladen. Kelk behaard. Plant 60-120 cm Grote kattenstaart (*L. salicaria*)
- 2- Bloemen alleenstaand (zelden met 2) in de oksels der bladeren. Kroonbladen 5-6 mm lang, donkerrose tot purper. Kelkaanhangsels ongeveer even lang als de kelkbladen. Doosvrucht veel korter dan de kelkbuis, deze aan de basis met 4-7 roodachtige vlekken. Bladeren omgekeerd eivormig tot omgekeerd lancetvormig. Plant overblijvend, vanaf de basis vertakt, kaal, 20-70 cm hoog. Kruipkattenstaart (*L. junceum*)
- 3 Kelkbuis even lang als breed. Kelkbladen ongeveer even lang als de bijkelkslippen. Kroonbladen ± 1 mm lang, snel afvallend. Waterpostelein (*L. portula*)
- 3- Kelkbuis veel langer dan breed. Kelkbladen ongeveer half zo lang als de bijkelkslippen. Kroonbladen 2-3 mm lang, roze, eveneens spoedig na het openen der bloemen afvallend⁴. Doosvrucht even lang als de kelkbuis. Schutbladen vliezig, veel korter dan de kelk. Plant eenjarig⁵. Kleine kattenstaart (*L. hyssopifolia*)

Literatuur

- BORJA CARBONELL, J. (1965). Revisión de las especies españolas del género *Lythrum* L. *Anales Inst. Botan. Cavanilles* 23: 145-162.
- CASTROVIEJO, I.S. & al. eds. (2001). *Claves de Flora iberica I. Plantas vasculares de la Península Ibérica e Islas Baleares*.
- MEIJDEN, R. VAN DER (1996). *Heukels' Flora van Nederland*.
- MOORSEL, R.C.M.J. VAN & B. ODÉ (2002). Vergeet-mij-nietjes: Waterlepeltjes. *Gorteria* 28 (05): 119-122, 28 (06): 148.
- TUTIN, F.G., V.H. HEYWOOD & al. (ed) (1968). *Flora Europaea* 2.

¹) In een recent artikel in *Gorteria* (VAN MOORSEL & al., 2002) wordt door een verwisseling in de tabel ten onrechte het tegendeel gezegd. De auteurs zullen in een volgende *Gorteria* een rectificatie plaatsen.

²) In de *Oecologische Flora* deel 2 wordt het begrip heterostylie duidelijk toegelicht.

³) Bij Kleine kattenstaart steekt de stamper soms wel (ver) uit de kelk doordat de vrucht bij rijping langer wordt en daarbij de stamper de kelk uitduwt.

⁴) In de *Flora van Nederland* staat per abuis "niet" snel afvallend. Het is mogelijk dat bij Waterpostelein de kroonblaadjes nog sneller afvallen, maar Ruud van Meijden zal de vermelding bij Kleine kattenstaart bij een volgende druk toch weglaten.

⁵) Kleine kattenstaart is een veelvormige plant. Zij kan al bloeien, net als veel andere pioniers, bij een grootte van een tiental cm (nanisme). Zij is dan onvertakt. Later kan zij zich sterk vertakken, met liggend opstijgende takken, en uitgroeien tot een hoogte van 60 cm. Ook Grote kattenstaart kan trouwens in dwergvorm voorkomen.

Jaarverslag FWT-FLORON 2003

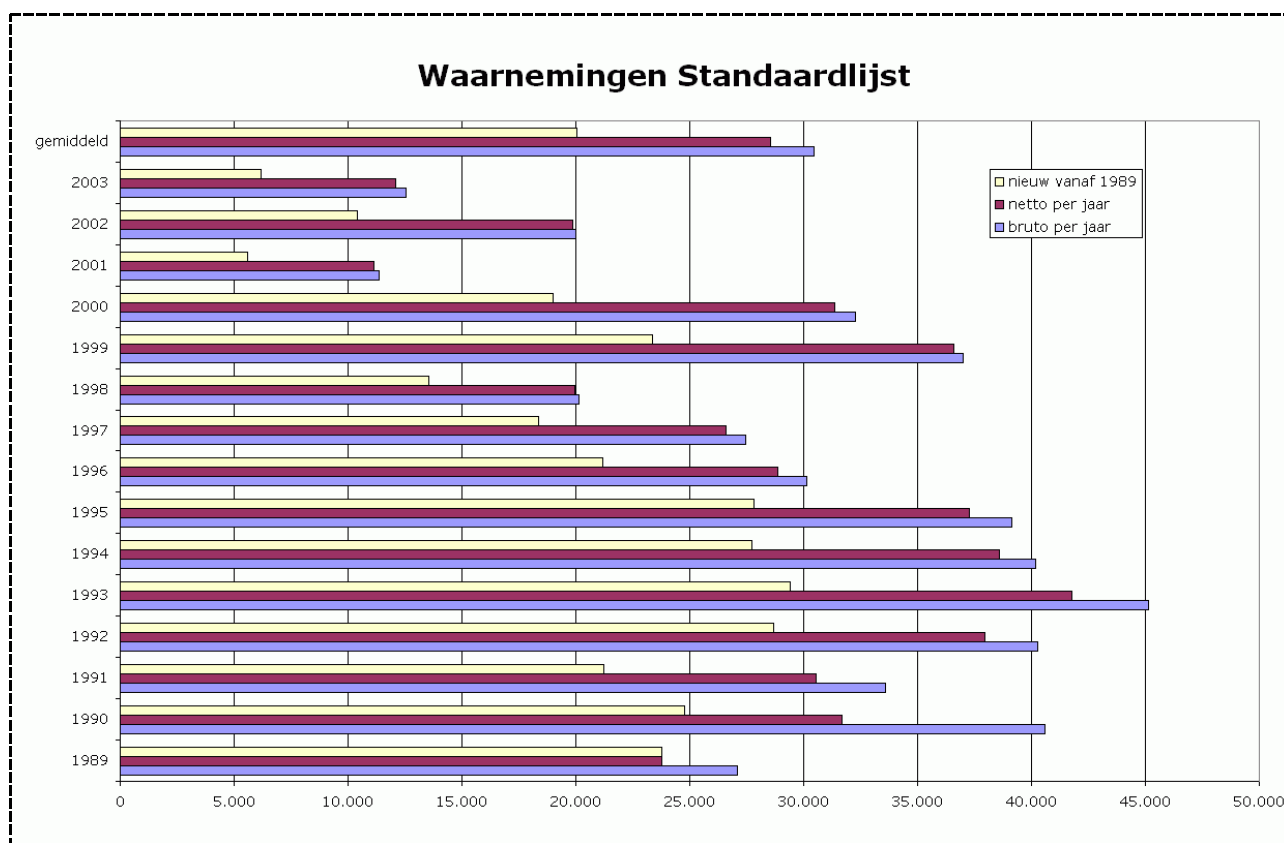
J.W. Bielen & P.F. Stolwijk

Het algemeen project

In 2003 zijn er ongeveer 12.500 waarnemingen aangeleverd, waarvan ongeveer de helft nieuw voor het totaalbestand (Grafiek 1, p.6). Dat is meer dan in 2001, maar weer minder dan in 2002. De trend blijft dus dalend wat het aantal waarnemingen betreft. Oorzaak hiervoor is onder meer dat de niet of slecht onderzochte km-hokken ver van de plekken liggen waar de meeste waarnemers wonen. Bovendien zijn (of

lijken) deze hokken minder interessant, omdat het vaak om landbouwhokken gaat in jong ontginningslandschap. (Kaart 1, p.8). Niettemin mogen we best tevreden zijn, mede omdat de kwaliteit van de gegevens uitstekend is. Zie daarvoor ook het artikel Bijzondere vondsten FWT-FLORON 2003, p.9

De groep waarnemers is uitgebreid met een beginnende plantenwerkgroep in Hardenberg. Dat is zeer welkom, mede omdat we in die hoek van Twente weinig waarnemers hebben.

Grafiek 1

Het Bedreigde Soorten Project (BSP) en het Rode Lijst-project (RL)

N.B.: In onderstaande tekst wordt met "de Rode Lijst", die van het jaar 2000 bedoeld. Op de streeplijst staan nog de soorten van de Rode Lijst van 1990 aangemerkt.

Het project Landelijk Meetnet Flora Aandachtssoorten (LMF-A) leverde in ons district in de jaren 2000, 2001, 2002 en 2003 een oogst van ongeveer 70 geïnventariseerd LMF-hokken. Bovendien is van een aantal LMF-hokken veel informatie ontvangen middels RL-formulieren. Het invullen van het LMF-formulier werd door velen als lastig beoordeeld, waardoor het dikwijls pas laat in ons bezit kwam. Wij danken de

waarnemers van het LMF-project voor de aanzienlijke inspanningen die zij zich hebben getroost.

Zoals al eerder gemeld, is het project LMF-A door FLORON stopgezet, omdat de speciale subsidie daarvoor (van CBS en LNV) vanaf 2003 werd ingetrokken. Het LMF-formulier en het bijbehorende GPS-formulier zullen daarom niet meer worden gebruikt!

Toch heeft FLORON gemeend, vanwege het vele positieve dat wel bereikt werd en het belang van recente gegevens van bedreigde soorten, het project minder ambitieus voort te zetten. Dat resulteerde begin 2003 in het "Bedreigde Soorten Project" (BSP). Waarnemingen voor dit project kunnen gewoon op een RL-formulier worden doorgegeven.

Ten behoeve van het BSP-project werd een lijst opgesteld van bijzonder bedreigde RL-soorten, waarvan geprobeerd zou worden alle locaties te beschrijven. Voor 2003 bevatte dit lijstje 25 soorten, waarvan er slechts 7 in Twente voorkomen. Het zijn Kruipend moerasscherm (*Apium repens*), Breed wollegras (*Eriophorum latifolium*), Koprus (*Juncus capitatus*), Waterlobelia (*Lobelia dortmanna*), Vetblad (*Pinguicula vulgaris*), Rijsbes (*Vaccinium uliginosum*) en Melkviooltje (*Viola persicifolia*). Bovendien zouden van de in Nederland sterk achteruitgaande Spaanse ruiter (*Cirsium dissectum*) zo veel mogelijk populaties (in Twente nu nog slechts 2) beschreven worden. Het was de bedoeling dat in 2003 ten minste die

groeiplaatsen zouden worden bezocht, waarvan in de vier aan dat jaar voorgaande jaren geen gegevens zijn ontvangen. FLORON streeft er naar een overzicht te maken van de resultaten en dit in 2004 te publiceren.

Voor Twente waren de meeste gegevens van deze soorten minder dan vier jaar oud. Voor het actualiseren van bijna alle oudere gegevens waren een paar telefoontjes naar een klein aantal waarnemers voldoende om een goed overzicht te krijgen. In 2003 is daarmee voor ons district het Bedreigde Soorten Project redelijk goed verlopen. Het RL-lijst project blijft op de gebruikelijke manier doorlopen. Het jaar 2003 heeft een groot aantal RL-formulieren opgeleverd (zie tabel 2, p.7). Van de volgende RL-soorten ontvingen we voor het eerst een lijst: Noordse zegge (*Carex aquatilis*), Spaanse ruiter (*Cirsium dissectum*), Spiesleeuwenbek (*Kickxia elatine*), Ruw parelzaad (*Lithospermum arvense*) en Kleine kattenstaart (*Lythrum hyssopifolia*). Tevens werden vrij veel lijsten van andere voor Twente bijzondere soorten ingeleverd. We noemen slechts die soorten die voor het eerst werden gemeld op een RL-formulier en die vanaf 1989 in minder dan 10 hokken zijn aangetroffen. Het gaat om Rietorchis var. junialis (*Dactylorhiza majalis* var. *junialis*), Scherpe fijnstraal (*Erigeron acer*), Zeegroene rus (*Juncus inflexus*), Smal fakkelgras (*Koeleria macrantha*), Klein glaskruid (*Parietaria judaica*) en Aardbeiklaver (*Trifolium fragiferum*).

Tabel 2 Het Rode Lijstproject en het Bedreigde Soorten Project 2003

Stand 01-11-2004 (RL-, LMF- en GPS-formulieren)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Totaal
Totaal aantal soorten op de formulieren	81	103	48	113	110	151	136	307
Aantal RL2000-soorten op de formulieren	52	65	32	87	73	88	83	175
Aantal soorten niet RL2000 maar wel RL1990 op de formulieren	13	17	12	17	15	22	20	38
Aantal overige bijzondere soorten op de formulieren	16	21	4	9	22	41	33	94
Aantal soorten van RL2000 categorie 0 op de formulieren	0	0	0	2	0	1	0	3
Aantal soorten van RL2000 categorie 1 op de formulieren	7	7	4	9	8	7	8	24
Aantal soorten van RL2000 categorie 2 op de formulieren	10	16	4	14	14	15	15	37
Aantal soorten van RL2000 categorie 3 op de formulieren	25	31	18	33	27	36	32	68
Aantal soorten van RL2000 categorie 4 op de formulieren	10	11	6	29	24	29	28	43
Aantal locaties vermeld op de formulieren	254	293	77	467	353	726	486	3237
Aantal locaties met soorten van RL2000	177	184	48	400	264	462	353	2275
Aantal locaties met soorten van RL1990 en niet van RL2000	52	45	24	36	35	111	70	527
Aantal locaties met de overige soorten	25	64	5	31	54	153	63	435
Aantal locaties dat is verzameld door de Provincie	106	76	4	60	1	29	79	573
Aantal hokken waarover gegevens zijn ontvangen	171	131	46	129	69	133	141	740
Totaal aantal ontvangen formulieren	254	279	75	365	132	248	269	2204

□

Oproep BSP-project 2004

In 2004 is het BSP-project op dezelfde wijze als in 2003 voortgezet met een nieuwe groep soorten. Het gaat nu om Blonde zegge (*Carex hostiana*), Draadgentiaan (*Cicendia filiformis*),

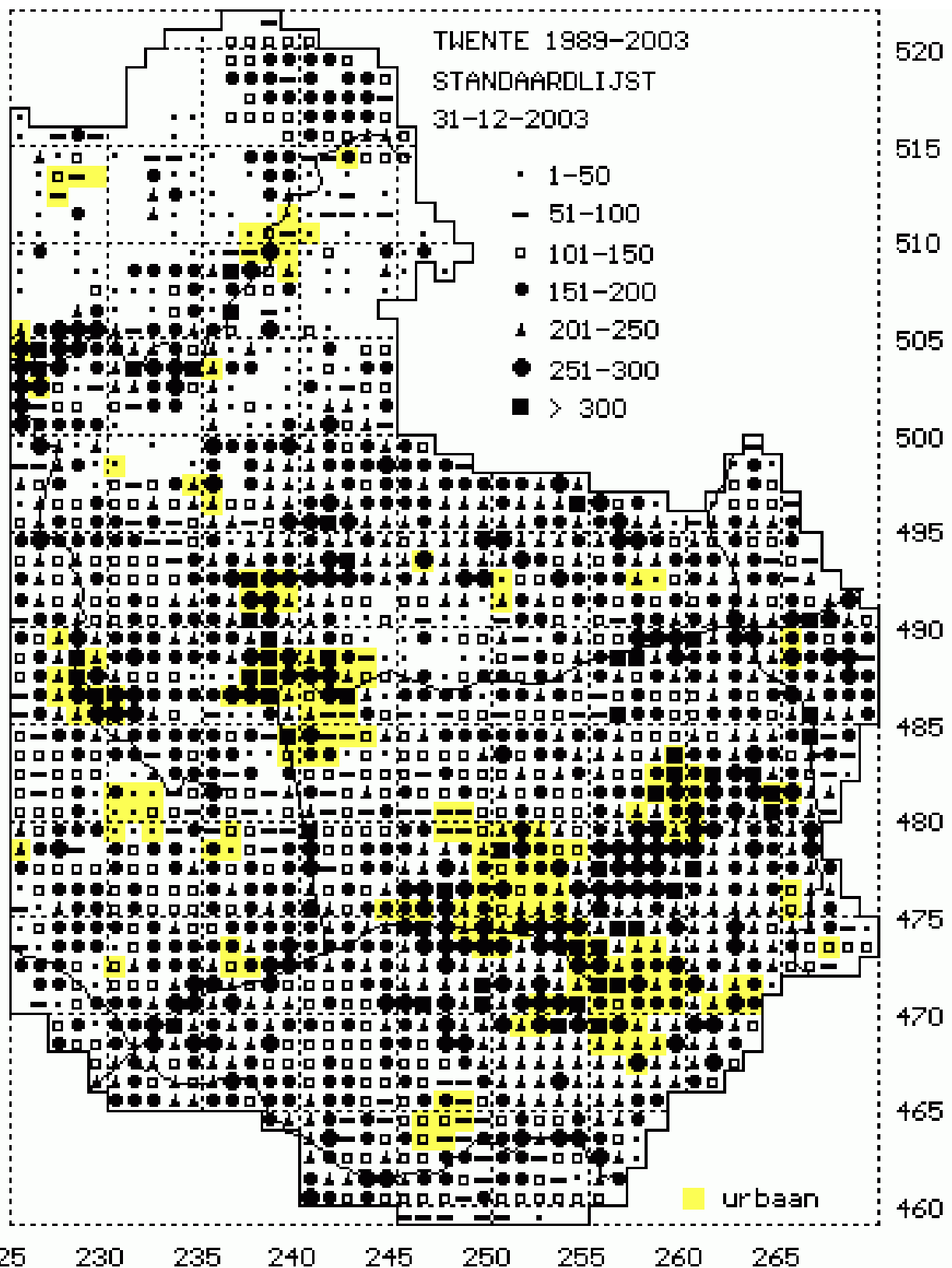
Ruige Anjer (*Dianthus armeria*), Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*), Dennenorchis (*Goodyera repens*), Heelbeen (*Holosteum umbellatum*), Canadees hertshooi

(*Hypericum canadense*). Ook van deze soorten hebben we de laatste vier jaren al vrij veel RL-formulieren ontvangen. Tevens zijn van enkele daarvan in 2004 nieuwe groeiplaatsen ontdekt. Mocht u waarnemingen hebben van een of meer

van deze soorten dan verzoeken wij u de gegevens zo spoedig als mogelijk is, op een RL-formulier te noteren en dit aan ons toe te zenden.

Rozetten van Dennenorchis (*Goodyera repens*), een BSP-soort in 2004
(Foto Corry Abbink)

Krt. 1

Bijzondere vondsten FWT-FLORON 2003

P.F. Stolwijk, O.G. Zijlstra & J.W. Bielen

- Witte amarant (*Amaranthus albus*): Tiende vondst in FLORON-district Twente, de zevende sinds 1989. Losser, in tuin (266-475). Een plant. (J. Kers)
- Stinkende kamille (*Anthemis cotula*): Rode Lijst 1. Tweede geverifieerde vondst in FLORON-district Twente. NO van Goor, aan zandpad haaks op de Zomerweg (238-475). Een plant. Herkenbaar aan de zeer smalle stroschubben op de bloembodem (zie afb. 1, p.9) (W. Boersma)

Afb.1 Stinkende kamille

- Draadgentiaan (*Cicendia filiformis*): Rode Lijst 2. Zestiende vondst in FLORON-district Twente. Bij Denekamp (268-485), een dertigtal planten op een particulier ontwikkelingsterrein bij Erve Nijhuis. (Mevr. C.G. Abbink-Meijerink)
De soort is nationaal en internationaal zo bedreigd dat we alle Twentse vondsten publiceren.
- Spaanse ruit x Kale jonker (*Cirsium x forsteri*): Tweede vondst in FLORON-district Twente. In blauwgrasland samen met beide oudersoorten (260-489). (J.W. Bielen & J.J. Hofstra)
- Bruin cypergras (*Cyperus fuscus*): Vijfde vondst in FLORON-district Twente, de vierde sinds 1989. Bij Rijssen, in natuurontwikkelingsterrein langs de Regge (235-481). Verspreid een vijftiental planten op natte, slikkige open grond. In hetzelfde terrein ook Kleine kattenstaart (*Lythrum hyssopifolia*) en Melkviooltje (*Viola persicifolia*) (zie daar). (Excursie Floristische Werkgroep Twente)
- Geschubde mannetjesvaren (*Dryopteris affinis*): Vierde vondst in FLORON-district Twente. Lonnekerberg (259-477), een plant aan bospad. (H. Koop)
- Klein robertskruid (*Geranium purpureum*): Tweede vondst in FLORON-district Twente. Spoorwegovergang bij de Poppe (266-481), in het ballastbed. (P.F. Stolwijk)
- Wijdbloeiende rus (*Juncus tenageia*): Rode Lijst 2. Zesentwintigste en zevenentwintigste vondst in FLORON-district Twente. Oldenzaal (258-479), industrieterrein, bergingsvijver (J.J. Hofstra); Witte Veen (256-462), natuurontwikkelingsterrein (J.W. Bielen & P.F. Stolwijk).
Ondanks het relatief hoge aantal vondsten in Twente vermelden we ze omdat de soort nationaal en internationaal sterk bedreigd is.
- Spiesleeuwenbek (*Kickxia elatine*): Rode Lijst 3. Derde vondst in FLORON-district Twente. Oldenzaal op voormalige trambaan (260-480); meer dan 100 exemplaren. De soort werd in de tachtiger jaren van de vorige eeuw voor het eerst in Twente waargenomen langs spoorwegen, ook bij Oldenzaal (Koster, 1991). Ze bereikt in Overijssel de noordgrens van haar areaal in Nederland. (J.W. Bielen)
- Smal fakkelgras (*Koeleria macrantha*): Tweede en derde vondst in FLORON-district Twente. In wegbermen bij de rondweg van Oldenzaal (262-482; 258-481). De status van deze voorkomens is moeilijk te beoordelen; in één geval lijkt uitzaai (bedoeld of onbedoeld) waarschijnlijk. (A. van Renssen)
- Ruw parelzaad (*Lithospermum arvense*): Rode Lijst 1. Derde vondst in FLORON-district Twente. Stokkum (231-470), ruige berm. (P.F. Stolwijk)
- Stekende Wolfsklauw (*Lycopodium annotinum*): Rode Lijst 3. Derde vondst in FLORON-district Twente van deze in Nederland en Noord-Duitsland sterk afnemende soort. Aan

de rand van een dennenbos op een landgoed (267-484). (J.W. Bielen op aanwijzing van de eigenaar T.P. Scholten)

- ☉ Kleine kattenstaart (*Lythrum hyssopifolia*): Rode Lijst 4. NIEUW VOOR FLORON-DISTRICT TWENTE. Twee vindplaatsen: Denekamp (264-488), op de drooggevalle oever van een recent gegraven poeltje. (J.W. Bielen & J.J. Hofstra); bij Rijssen (235-481), in natuurontwikkelingssterrein aan de Regge. (Excursie Floristische Werkgroep Twente). Zie artikel op p. 1 in dit blad.
- Kale gierst (*Panicum dichotomiflorum*): Derde vondst in FLORON-district Twente. Oldenzaal (258-479), industrieterrein in aanleg. (P.F. Stolwijk)
- Zuid-Afrikaanse gierst (*Panicum schinzii*): Zevende vondst in FLORON-district Twente. Beerzerveld (235-501); in wegberm. (P. Vogelzang)
- Klein glaskruid (*Parietaria judaica*): Tweede vondst in FLORON-district Twente. Enschede (259-471), aan oude, vochtige muur. (J.A.M. Schunselaar). De eerste vondst (Hengelo, 2000) betrof een adventief voorkomen.
- Brede eikvaren (*Polypodium interjectum*): Tweede geverifieerde vondst in FLORON-district Twente. Bij Boekelo (249-471), houtwal. (R. v.d. Meijden)
- Dwergglas (*Radiola linoides*): Rode Lijst 2. Vierde en vijfde vondst in FLORON-district Twente. Zuid-Eschmarke bij Enschede (260-467), talrijk in natuurontwikkelingssterrein aan het Lappenpad, met o.m. Zeegroene zegge (*Carex*

flacca). (J.A.M. Schunselaar). Bij Goor, in greppel samen met de sinds 1997 van deze vindplaats bekende Dwerggras (*Juncus capitatus*). (F. Eysink)

- Zilte schijnspurrie (*Spergularia marina*): Vijfde vondst in FLORON-district Twente. Bij Hengelo (248-473), onder viaduct van de A35. (F. de Noo & P.F. Stolwijk)
- Melkviooltje (*Viola persicifolia*): Rode Lijst 2. Tweede vondst in FLORON-district Twente. Bij Rijssen, in natuurontwikkelingssterrein aan de Regge (235-481). Twee planten in vrucht. De vindplaats ligt drie kilometer west van de klassieke vindplaats in het Mokkelengoor. (Excursie Floristische Werkgroep Twente; J.A.M. Schunselaar & E.J. Weeda)
- Wortelloos kroos (*Wolffia arrhiza*): Tweede vondst in FLORON-district Twente. Reestdal (226-514), in slootje. (Excursie Floristische Werkgroep Twente)

Tot slot een lijstje met nieuwe verwilderingen van cultuurplanten. We kunnen verwachten dat deze categorie in de toekomst nog belangrijker zal worden, omdat er meer verwildert en omdat er meer aandacht is gekomen voor dergelijke voorkomens.

- ☉ Boerenkrokus (*Crocus tommasinianus*): Bij Boekelo, berm landweg (249-471). (R. v.d. Meijden)
- ☉ Tweekleurig springzaad (*Impatiens balfourii*): Hengelo (250-476). (J. Zwienenberg)
- ☉ Driebladvetkruid (*Sedum sarmentosum*): 263-481. (P.F. Stolwijk)

Literatuur

KOSTER, A. (1991). Spoorwegen, toevluchtsoord voor plant en dier.

Excursieverslagen FWT-FLORON 2003

P.F. Stolwijk & O.G. Zijlstra

RHEINE, 10 mei
Bezoekt werden: de Saline Gottesgabe, Schloss Bentlage e.o. en de Waldhügel
Zie artikel elders in dit nummer (p.11)

NIJVERDAL, 24 mei.

De niet aflatende, hevige regen dwong ons tot de

beslissing deze excursie uit te stellen tot 2004, de tweede keer in de historie van de Werkgroep dat een excursie in het geheel geen doorgang vond.

OTTERS HAGEN, 21 juni.

Het moerasgebied Ottershagen, in 1953

ontgonnen, is totaal verdwenen. Intensief speurwerk in kilometerhok 260-494 (waaruit slechts 9 soorten bekend waren) leverde 223 soorten op. Daarmee kwam dit km-hok op 230 soorten.

De belangrijkste soorten waren: Amsinckia (*Amsinckia menziesii*), Tweerijige zegge (*Carex disticha*), Waterpostelein (*Lythrum portula*), Watergentiaan (*Nymphoides peltata*) en Glanzig fonteinkruid (*Potamogeton lucens*).

RIJSSEN, 23 augustus 2003.

Het inventariseren van een kilometerhok west en een kilometerhok oost van Rijssen: dat hadden we ons als doel gesteld.

De groep onder leiding van Pieter Stolwijk trok westwaarts naar km-hok 230-481, waar we nog geen gegevens van hadden. Het bestaat uit een industrieterrein in aanleg met enige vijvers. De interessantste soorten waren: Grote pimpernel (*Sanguisorba officinalis*) en Waterkruiskruid (*Senecio aquaticus*). We moesten het echter vanwege de felle stortbuien al snel doorweeke opgeven.

Pieter heeft enige tijd later het km-hok verder bekeken en vond o.a. nog Knikkend tandzaad (*Bidens cernua*), alleen in het noorden van ons district wat algemener, Gevleugeld hertshooi (*Hypericum tetrapetrum*), Aarvederkruid (*Myriophyllum spicatum*) en Geelrode naalbaar (*Setaria pumila*).

Al met al kennen we nu 175 soorten uit dit hok.

De anderen met Otto Zijlstra aan het hoofd hadden blijkbaar minder hinder van de nattigheid en wisten met de vondst van een aantal spectaculaire soorten de dag goed te maken. Op voorspraak van Wytze Boersma bezochten we een natuurontwikkelingsterrein aan de Regge (235-481). Uit het km-hok kenden we slechts 19 soorten, o.a. 7 soorten Fonteinkruid (*Potamogeton spec.*). Wytze had in dit km-hok al een ondersoort van Kleine pimpernel (*Sanguisorba minor* subsp. *polygama*) gevonden die tegenwoordig vaak wordt uitgezaaid. Wij vonden uit de categorie inzaaiplanten nog Rechte rolklaver (*Lotus corniculatus* var. *sativus*), een kweekvariëteit die habitueel nogal op Moerasrolklaver lijkt. De niet teruggekromde

kelktanden maken de determinatie echter makkelijk.

In het natuurontwikkelingsterrein vonden we op natte, nog kale bodem vrij veel Bruin cypergras (*Cyperus fuscus*), één plant Moerasandijvie (*Tephrosia palustris*) en enkele exemplaren Kleine kattenstaart (*Lythrum hysopifolia*). Laatstgenoemde soort was enkele weken eerder voor het eerst in Twente aangetroffen, bij Denekamp (zie artikel p. 1). De bekroning van de dag was de vondst even later van een Melkviooltje (*Viola persicifolia*): de tweede vindplaats in Twente, drie kilometer oostelijk van de klassieke groeiplaats in het Mokkelengoor. Overigens ontdekten Jo Schunselaar en Eddy Weeda bij een na-excursie nog een plant en vonden ze ook nog Pilvaren (*Pilularia globulifera*). In totaal werden tijdens de excursie 193 soorten gestreept. Samen met de overige inventarisaties brengt dit de eindstand op 252 soorten.

DEDEMSVAART, 6 september.

Kilometerhok 226-514 was in 1989 al bezocht door Jan Paasman (Balkbrug). Daardoor waren er al 105 soorten bekend.

De excursie leverde 191 soorten op, waarmee de eindstand op 212 soorten kwam.

Het km-hok ligt op de grens van de provincie en van ons FLORON-district met de provincie Drenthe, in het stroomgebied van de Reest. Een aantal soorten bereikt hier zijn zuidgrens in Nederland. Voor ons interessant waren: Smal tandzaad (*Bidens connata*), vooral bekend uit het noorden van ons district, de bastaard van Scherpe en Zwarte zegge (*Carex x elytroides*), Noordse zegge (*Carex aquatilis*), een van de soorten aan de zuidgrens van zijn Nederlandse areaal, Draadzegge (*Carex lasiocarpa*), Groot blaasjeskruid (*Utricularia vulgaris*), en de tweede vindplaats van Wortelloos kroos (*Wolffia arrhiza*) in ons district.

Aan de excursies hebben deelgenomen:

Jacques Bielen, Wytze Boersma, Jos Bruns, Jaap Groot, Gerrit Meutstege, Jan Meutstege, Andries van Renssen, Henk Roelofs, Jo Schunselaar, Peter Spee, Pieter Stolwijk, Piet Vogelzang, Gerrit Welgraven, Otto Zijlstra.

□

De excursie naar Rheine

J.W. Bielen & P.H.L. Spee

16 deelnemers: Winfried Grenzheuser onze gastheer, vergezeld van drie landgenoten, Louis-Jan van den Berg, Jacques Bielen, Wytze Boer-

sma, Roel Douwes, Jaap Groot, Johan Kers, René van Moorsel, Aart Swolfs, Peter Spee, Pieter Stolwijk, Gerrit Welgraven, Otto Zijlstra.

Op zaterdag 10 mei 2003 pakte de FWT een Twentse floristische traditie op en maakte weer eens een excursie over de landsgrens. Dit keer waren gebieden in de omgeving van Rheine ons doel.

Als eerste werd het landgoed bij het "Kloster Bentlage" aangedaan, o.m. omdat daar de in Nederland niet voorkomende *Equisetum pratense* een groeiplaats heeft. Gedetailleerde informatie over deze plek dankten wij aan een florist uit Rheine, de heer Winfried Grenzheuser, die wij daarom uitnodigden ons "als gast" te vergezellen. Tijdens de excursie ontpopte deze zich echter al gauw als een aimabele gastheer en uiterst deskundige gids in het gebied, dat hij als zijn vestzak kent.

Onze excursiegebieden liggen alle in Westfalen. Het kwam daarom goed uit, dat op de Landelijke variadag van FLORON en KNBV in december 2003, de heer W. Schumacher (Universiteit Bonn) de juist verschenen "Verbreidingsatlas der Farn- und Blütenpflanzen in Nordrhein-Westfalen" (HAEUPLER & al., 2003) presenteerde. We waren op die dag in de gelegenheid de kwaliteit van dit werk te beoordelen en we besloten het aan te schaffen. Onze waarnemingen kunnen nu dus getoetst worden aan recent verkregen inventarisatieresultaten. In de eerder verschenen Verbreidingsatlas der Farn- und Blütenpflanzen in der Bundesrepublik Deutschland (HAEUPLER & al., 1988) zijn de kaartjes gebaseerd op kaartbladen 1:25.000 van de Topographische Karte. In de Atlas van Nordrhein-Westfalen worden verspreidingskaartjes gepresenteerd op basis van Quadranten. Dat betekent een viermaal grotere nauwkeurigheid. Het Quadrant waarin Rheine (met de Waldhügel) ligt, wordt het floristisch op één na rijkste genoemd met 918 bestendige soorten.

Voordat Grenzheuser ons naar *Equisetum pratense* leidde, wilde hij eerst een andere bijzonderheid laten zien. Hij voerde ons langs de installatie bij de "Saline Gottesgabe" waar gedemonstreerd wordt hoe hier vroeger op commerciële basis zout gewonnen werd. Opgepompte pekelaat men over een verticale takkenwand lopen, waardoor het water eruit verdampst en het zout op de takken achterblijft. In de omgeving van deze stelling groeide Zilte schijnspurrie (*Spergularia marina*), een soort die ook af en toe in Twente gevonden wordt, op door strooizout beïnvloede wegranden. Dankzij deze omweg vonden we even verder Draadklaver (*Trifolium micranthum*) een, naar ons later bleek hier zeer bijzondere vondst. HAEUPLER (& al., 1988) vermeldt deze soort namelijk niet voor Westfalen, maar alleen voor Noord-Oost Schleswig-Holstein. Zij groeit daar van oorsprong op strandwallen aan de Oostzee en komt ook voor op extensief gebruikte hellingen van dijken en hellende weilanden, maar geldt dan als ingeburgerd (RAABE, 1987). Ook in Nederland is de soort vrijwel beperkt tot het kustgebied.

Daarnaast is er een klein aantal groeiplaatsen in Noord-Limburg (WEEDA & al., 1987). In de Atlas van Westfalen wordt zij voor drie Quadranten genoemd als een na 1980 verschenen neofiet die zich niet duurzaam handhaaft. Dat is ook hier waarschijnlijk het geval, want al een week na ons bezoek ging dit deel van het park op de schop. Er vindt namelijk een grootscheepse restauratie van het park plaats, waarbij men streeft naar herstel van de oude zichtlijnen en oorspronkelijke beplanting. Grenzheuser vertelde ons in de zomer van 2004 dat de Draadklaver weer was verdwenen.

In de tuin van Kloster Bentlage, waarin thans een dependance van het Landesmuseum für Kunst- und Kulturgeschichte in Münster is gevestigd, stond Pijpbloem (*Aristolochia clematitis*). Het is een relict uit de tijd dat deze plant als artsenijplant werd gebruikt. De soort heeft er vroeger bij duizenden gestaan (WEBER, 1995).

Even verderop bevinden zich langs de Ems de groeiplaatsen van *Equisetum pratense*. Het is een soort van enigszins natte plaatsen in voedselrijke bossen, die in de BRD sterk achteruit gaat. De zuidwestrand van haar areaal loopt door Niedersachsen en bereikt langs de Ems nog net Westfalen.

Equisetum pratense lijkt in de verte enigszins op Bospaardenstaart (*E. sylvaticum*) en zij lijkt wel wat op schaduwvormen van Heermoes (*E. arvense*).

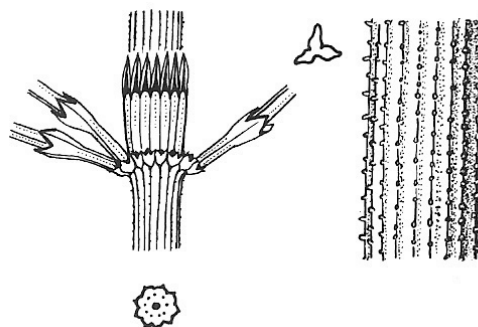

Fig. 4 *Equisetum pratense* (uit: Flora nordica 1)

E. pratense (Fig.4, p.12) heeft onvertakte, maar wat kronkelige takken die loodrecht tot iets overhangend uitsteken, in de lengterichting hebben zij 3 (4) gladde, smalle richels. De schedetanden zijn bij deze soort in het midden zwart en voorzien van een brede vliezige rand (WEBER, H.E., 1975).

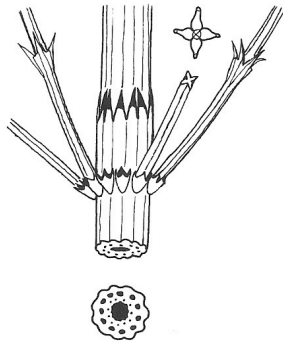

Fig. 5 Heermoes (*Equisetum arvense*) (uit: Flora nordica 1)

Bij Heermoes (Fig.5, p.12) zijn de niet of weinig vertakte takken meestal minder kronkelig, zij staan schuin omhoog en hebben in de lengterichting (3) 4 scherpe, smalle richels. De schedetanden zijn bij Heermoes bleekgroen met een zwarte top en geen, of een zeer smalle, vliezige rand.

Bospaardenstaart heeft sterker afhanginge takken dan *E. pratense*, die 2 tot 3 maal vertakt zijn.

Na de lunch op het terras van het restaurant bij het museum, zochten wij de Waldhügel op. Over deze heuvel heeft onze gastheer een boeiend boek geschreven, vol informatie over landschap, historie, flora en fauna. Het boek bevat tevens lijsten met de er voorkomende planten, vogels, amfibieën en enige insectenorden (GRENZHEUSER, 1997). De Waldhügel bestaat uit kalksteen, dat vooral in het boven-krijt is afgezet. Een groot deel van de berg is helaas in verscheidene groeven afgegraven ten behoeve van de kalkwinning. Deels zijn de groeven weer gevuld met puin uit de bouw. Gelukkig heeft een deel

van het gebied, dankzij de activiteiten van de Förderverein Waldhügel e.V., de status van natuurreservaat gekregen. Deze vereniging heeft plannen ontwikkeld om de overgebleven natuurlijke rijkdommen te bewaren en in de verlaten groeven weer zoveel mogelijk terug te brengen.

Er namen, behalve onze gastheer, nog een drietal Duitse floristen deel aan onze excursie. Het gevolg was dat er niet alleen Nederlandse en meer nog wetenschappelijke maar ook af en toe Duitse plantennamen werden genoemd. Op ons plantenlijstje was daardoor een vermakelijke fout terecht gekomen. Wij hadden namelijk ten onrechte Wit bosvogeltje (*Cephalanthera longifolia*) op de lijst aangestreept, een letterlijke vertaling van het Duitse **Weisses Waldvögelein** dat echter wordt gebruikt voor ons Bleek bosvogeltje (*Cephalanthera damasonium*). Zo blijkt weer dat een vertaling vanuit het Duits soms makkelijk lijkt, maar vol zit met voetangels en klemmen. Deze excursie bewees ook dat het gebruik van wetenschappelijke namen, iets wat hier en daar in Nederland in onbruik dreigt te raken, toch wel erg handig kan zijn.

De Waldhügel is bekend om de vele soorten rozen, die hier in de houtwallen voorkomen. GRENZHEUSER (2000) is misschien wel daardoor een specialist geworden van dit plantengeslacht. Dankzij zijn kennis staan er enige soorten op onze lijst die niet in de Flora van Nederland staan. In de geplande nieuwe druk zullen ze wel worden opgenomen.

Tijdens de ochtendexcursie bij Bentlage streepten we 239 soorten, tijdens het bezoek aan de Waldhügel waren dat er 150. Totaal werden er die dag 253 verschillende plantensoorten gevonden. In tabel 3 (p.14) geven we alleen die soorten die in Twente niet voorkomen of daar zeldzaam zijn.

Literatuur

- GRENZHEUSER, W. (1997). Waldhügel: Ein Naturparadies am Rande von Rheine. Rheine.
- GRENZHEUSER, W. (2000). Flora und Vegetation des Bahnhofs in Rheine. Rheine - gestern, heute, morgen: 45 (2): 6 - 26.
- HAEUPLER, H & T. MUER (2000). Bildatlas der Farn- und Blütenpflanzen Deutschlands.
- HAEUPLER, H. & P. SCHÖNFELDER (1988). Atlas der Farn- und Blütenpflanzen in der Bundesrepublik Deutschland.
- HAEUPLER, H., A. JAGEL & W. SCHUMACHER (2003). Verbreitungsatlas der Farn- und Blütenpflanzen in Nordrhein-Westfalen.
- JONSELL, B. (ed.) (2000). Flora nordica 1.
- RAABE, E.W. (1987). Atlas der Flora Schleswig-Holsteins und Hamburgs.
- WEBER, H.E. (1975). Zur Unterscheidung von *Equisetum arvense* L. und *Equisetum pratense* EHRH. Göttinger Floristischer Rundbriefe 9 (2): 35-39.
- WEBER, H.E. (1995). Flora von Südwest-Niedersachsen und dem benachbarten Westfalen. Osnabrück.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA (1987). Nederlandse oecologische flora, wilde planten en hun relaties 2.

Tabel 3 Excursie Rheine: soorten die in Twente niet voorkomen of daar zeer zeldzaam zijn

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	A	B
<i>Agrimonia eupatoria</i>	Gewone agrimonie		x
<i>Alopecurus myosuroides</i>	Duist	x	x
<i>Aphanes arvensis</i>	Grote leeuwenklauw	x	
<i>Arabis hirsuta</i> subsp. <i>hirsuta</i>	Ruige scheefkelk s.s.		x
<i>Aristolochia clematitis</i>	Pijpbloem	x	
<i>Arum maculatum</i>	Gevlekte aronskelk		x
<i>Astragalus glycyphyllos</i>	Wilde hokjespeul		x
<i>Brachypodium sylvaticum</i>	Boskortsteel		x
<i>Bromopsis erecta</i>	Bergdravik		x
<i>Bromopsis inermis</i> subsp. <i>inermis</i>	Kweekdravik	x	
<i>Campanula trachelium</i>	Ruig klokje		x
<i>Carex divulsa</i> subsp. <i>leersii</i>	Bleke bermzegge		x
<i>Carlina vulgaris</i>	Driedistel		x
<i>Centaurea scabiosa</i>	Grote centaurie		x
<i>Cephalanthera damasonium</i>	Bleek bosvogeltje		x
<i>Clematis vitalba</i>	Bosrank		x
<i>Crepis vesicaria</i> subsp. <i>taraxacifolia</i>	Paardenbloemstreepzaad		x
<i>Cynoglossum officinale</i>	Veldhondstong		x
<i>Equisetum pratense</i>	-	x	
<i>Inula conyzae</i>	Donderkruid		x
<i>Juncus inflexus</i>	Zeeegroene rus		x
<i>Lathyrus tuberosus</i>	Aardaker		x
<i>Linum catharticum</i>	Geelhartje		x
<i>Lithospermum officinale</i>	Glad pazelzaad		x
<i>Lonicera xylosteum</i>	Rode kamperfoelie		x
<i>Malva alcea</i>	Vijfdelig kaasjeskruid		x
<i>Neottia nidus-avis</i>	Vogelnestje		x
<i>Ornithogalum nutans</i>	Knikkende vogelmelk	x	
<i>Platanthera chlorantha</i>	Bergnachtorchis		x
<i>Polygala comosa</i>	Kuifvleugeltjesbloem		x
<i>Primula veris</i>	Gulden sleutelbloem		x
<i>Rosa arvensis</i>	Bosroos		x
<i>Rosa dumalis</i>	Rosa dumalis		x
<i>Rosa micrantha</i>	Kleinbloemige roos		x
<i>Rosa multiflora</i>	Veelbloemige roos		x
<i>Rosa tomentosa</i>	Rosa tomentosa		x
<i>Rosa villosa</i>	Viltroos		x
<i>Salix x rubens</i>	Schiet- x Kraakwilg	x	
<i>Salix x sericans</i>	Bos- x Katwilg	x	
<i>Sanicula europaea</i>	Heelkruid		x
<i>Senecio erucifolius</i>	Viltig kruiskruid		x
<i>Spergularia marina</i>	Zilte schijnspurrie	x	
<i>Taraxacum bracteatum</i>	Paardenbloem (bracteatum)	x	
<i>Taraxacum duplidentifrons</i>	Paardenbloem (duplidentifrons)	x	
<i>Taraxacum lancidens</i>	Paardenbloem (lancidens)	x	
<i>Taraxacum tortilobum</i>	Paardenbloem (tortilobum)		x
<i>Trifolium micranthum</i>	Draadklaver	x	
<i>Viola hirta</i>	Ruig viooltje		x

□

Publikaties over wilde planten in Twente

J.W. Bielen

Van de Provincie Overijssel

BREMER, P. (2001). Nieuwe natuur in Overijssel. Een overzicht van de gerealiseerde natuurontwikkelingsgebieden 1985-2000. 60 pag.

In dit informatieve rapport worden de

natuurontwikkelingsterreinen besproken die in Overijssel tot het jaar 2001 zijn gerealiseerd. Van elk terrein wordt het jaar van aanleg, het oppervlak, de beheerder, de aard van de ingreep en een eventueel onderzoeksresultaat gemeld. In een bijlage wordt een lijst gepresenteerd met alle in deze terreinen verschenen. Het rapport

behandelt een vijftigtal terreinen in FLORON-

HORSTHUIS, M. (2002). De botanische waarden van het kanaal Almelo-Nordhorn. Een beheersevaluatie. 29 pag.

Het rapport vergelijkt de kwaliteit van de vegetatie in de bermen van het kanaal voor en na 1990. De geconstateerde achteruitgang wordt geweten aan stikstofdepositie uit de lucht en onjuist of slordig maaibeheer (door de provincie!). Het rapport stelt dat sinds 1979 een aantal RL-soorten verdwenen zijn, bijv.: Gelobde maanvaren (*Botrychium lunaria*), Geelhartje (*Linum catharticum*). De provinciale onderzoekers hebben Welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*) na 1990 niet aangetroffen. In ons RL-lijst bestand bevindt zich echter nog een waarneming (1999, Stoltenkamp) van een populatie van tussen de 5 en 25 exemplaren. Blijkbaar is bij de uitwisseling van gegevens tussen FLORON-FWT en de Provincie iets misgegaan. Gewone vleugeltjesbloem (*Polygala vulgaris*), die ik nog in de zeventiger jaren van de vorige eeuw in de berm van het kanaal heb gezien, staat niet in de lijst met aandachtsoorten van het rapport en zal dus ook wel verdwenen zijn.

Helaas wordt het rapport ontsierd door een aantal onnauwkeurigheden. In de lijst van waargenomen aandachtsoorten staan o.a. Moeslook (*Allium oleraceum*) en Paddenrus (*Juncus subnodulosus*) vermeld; deze soorten zijn nooit in Twente waargenomen. Voorshands nemen we aan dat het om onjuiste determinaties gaat. Het kaartje met de verspreiding van Wilde tijm komt exact overeen met onze waarnemingen van Grote tijm (*Thymus pulegioides*). Wilde tijm is aan het kanaal naar ons beste weten nooit waargenomen.

BREMER, P. (2003). De ontwikkeling van de flora en vegetatie in het natuurontwikkelingsgebied op het landgoed Strootman. De evaluatie van het eerste voorbeeld van particulier beheer in Overijssel. 43 pag.

Het hier besproken project werd in 1997 gerealiseerd. Daarna werd het resultaat van jaar tot jaar gevolgd d.m.v. vegetatieopnamen en inventarisaties. De toestand van het terrein is hierdoor zeer goed vastgelegd. Ook een klein aantal gegevens van waarnemers van FWT-FLORON zijn verwerkt. Het rapport wordt besloten met beheersadviezen en een uitvoerige discussie omtrent te verwachten ontwikkelingen. Het rapport is aan te bevelen voor reservaatbeheerders en andere geïnteresseerden in natuurbeheer.

BREMER, P., M. HORSTHUIS & P. HENDRIKSMA (2004). Meten is weten: Over veranderingen in de plantengroei op het Overijssels platteland. 87 pag.

In 1990 werd begonnen met het veldwerk voor

district Twente.

het Provinciaal Botanisch Meetnet. Dit meetnet moet, samen met het weidevogelmeetnet, informatie opleveren over de toestand van de natuur in Overijssel. Het meetnet bestaat uit 92 km-hokken, die voornamelijk in het landelijk gebied liggen en zoveel mogelijk geen reservaten bevatten. Binnen elk hok werden gemiddeld 34 verschillende landschapsobjecten (totaal 3155) apart bemonsterd. Bovengenoemd rapport bevat een verwerking van de gigantische hoeveelheid op deze wijze verkregen gegevens bij inventarisatieronden in 1990/1991 en 1997/1998. Het is hier niet mogelijk om de vele gesignaleerde trends te bespreken. We noemen als voorbeeld de opvallend achteruitgang van Dotterbloem (*Caltha palustris* subsp. *palustris*), Slanke sleutelbloem (*Primula elatior*) en Blauwe knoop (*Succisa pratensis*) in het landelijk gebied. Achteruitgang werd vooral geconstateerd in gebieden buiten de Ecologische hoofdstructuur. Bijzondere soorten die vooruit gaan profiteren meestal van natuurontwikkelingsprojecten. Al met al een interessant rapport waar heel wat informatie valt uit te halen.

Overige publikaties

DORLAND, E., & al. (2000). Herintroductie en bekalking van het inzijsgebied. Aanvulling bij effectgerichte maatregelen tegen eutrofiëring en verzuring in heischrale milieus. 118 pag. Universiteit Utrecht / Universiteit Nijmegen.

Een aantal van de hier beschreven experimenten is uitgevoerd in de Borkeld. Hier werd in 1997 na bekalking van het terrein Valkruid (*Arnica montana*) gezaaid en zelfs als kiemplant uitgezet. Uitzetten leverde het beste resultaat. In 1999 bloeiden er 5 exemplaren. Omdat de populatie nog klein is adviseren de onderzoekers de herintroductie te herhalen. Wij zijn benieuwd of de populatie hier stand zal houden. Bij een wandeling in het gebied zou u wellicht Valkruid kunnen ontdekken. Een RL-formulier invullen is dus gewenst, maar dan wel met de vermelding dat het om een herintroductie gaat.

KAPLAN, K. & R. SCHRAA (2003). Kiebitz - Naturschutznachrichten aus dem Kreis Coesfeld: Die Pflanzenwelt des Kreises Coesfeld. 88 pag. Biologisches Institut Metelen.

Dit rapport bevat een beschrijving van de verschillende landschaps- en vegetatietypen in het gebied. Dit is voor ons het interessantste deel van het rapport, daar de rest niet veel informatie toevoegt aan de eind 2003 verschenen Verbreitungsatlas der Farn- und Blütenpflanzen in Nordrhein-Westfalen. Behalve een volledige soortenlijst met per soort in welke vegetatietypen zij voorkomen, wordt nog van een klein aantal soorten een verspreidingskaartje gegeven met

het voorkomen per Viertelkwadrant. De kaartjes van de Atlas van Westfalen, die in principe dezelfde gegevens bevatten, zijn gebaseerd op Quadranten.

KOOP, H.G.J.M. (2003). Potentieel waardevolle vegetaties van de Lonnekerberg. 41 pag.

In 2000 verwierf Landschap Overijssel een groot deel van het Lonnekerberggebied. Boven genoemd rapport is geschreven om als basis te dienen voor het beheer. Het veldwerk werd verricht in de eerste helft van juni 2003. Vroege en late soorten kunnen dan zijn gemist. Donkersporig bosviooltje (*Viola reichenbachiana*) komt er op een tweetal plaatsen voor, maar wordt niet in het rapport genoemd. In 1990 heeft Otto Zijlstra in het gebied de RL-soorten grondig in kaart gebracht. De auteur heeft gebruik gemaakt van deze gegevens. Vrij veel van de door Otto aangegeven vindplaatsen van RL-soorten zijn door de schrijver niet terug gevonden. Toch blijft het Lonnekerberg gebied zeer bijzonder. De auteur geeft een aantal aanbevelingen voor

behoud en herstel van waardevolle vegetaties. Een daarvan is het weer open maken van dichtgegroeide bospaden en de waarschuwing om de paden niet met zware machines te beschadigen.

DENTERS T. (2004). Stadsplanten. Veldgids voor de stad. 432 pag. Fontaine uitgevers. ISBN 90 5956 075 2.

In deze gids worden 700 plantensoorten die in de stad voorkomen, uitvoerig behandeld. Ruim de helft daarvan is afgebeeld met een kleurenfoto. Een aantal ervan komt zelfs uitsluitend in de stad voor: de urbane soorten. Daar zijn veel nieuwkomers onder, waarvan afbeeldingen in de bestaande gidsen spaarzaam zijn. Het boek besluit met beschrijvingen van 18 botanische wandelingen in steden verspreid door het hele land. Ook Hengelo en Enschede komen aan bod. Laat je bij de hand nemen door deze gids en je zult zeker enthousiast worden voor en thuis raken in de stadsflora.

□

Lijst van waarnemers FWT-FLORON 2003

Mevr. C.G. Abbink-Meijerink*, Vriezenveen
Mevr. E. Arends-Kaindl, Coevorden
J.W. Bielen*, Oldenzaal
E.N. Blink, Gronsveld
W. Boersma*, Delden
P. Bremer* (prov. Overijssel), Zwolle
Mevr. L. Brookhuis, Denekamp
J. Bruns, Denekamp
Mevr. M. Creveld* (prov. Overijssel), Zwolle
P. ten Den* (prov. Overijssel),
Mevr. C. Duurland, Hardenberg
F. Eysink (SBB), Agelo
Floristische Werkgroep Twente, Enschede
Mevr. A. Gosemeijer, Denekamp
A. H. M. Grote Beverborg*
(Natuurmonumenten), Beuningen (Ov)
Mevr. T. Hakkenes, Denekamp
J.J. Hofstra*, Hengelo
M.A.P. Horsthuis* (prov. Overijssel), Dieren
Mevr. L. Houwing, Hardenberg
G. Jager, Hengelo
Mevr. G. Kelder, Hardenberg
B. Kers, Delft
J. Kers, Losser
T. Klomphaar* (SBB), Markelo
J. Knol, Denekamp
H. Koop, Veenendaal

Mevr. H.W. Ludwig-Meijers*, Hengelo
A.J.H. Meutstege*, Diepenheim
G.J.B. Meutstege*, Diepenheim
R. van der Meijden, Oostvoorne
A.G. Oude Egbrink, Hengelo
Mevr. B. Reitsma, Anerveen
A. van Renssen*, Oldenzaal
H. Roelofs, Holten
J.A.M. Schunselaar*, Delft
P.H.L. Spee, Enschede
P.F. Stolwijk*, Enschede
H. Stoltenkamp*, Denekamp
Mevr. W. Terwisscha van Scheltinga,
Denekamp
W. Tolman, Hardenberg
Mevr. L. van Tweel-Groot (Landschap
Overijssel), Zwolle
P. Vogelzang, Westerhaar
Mevr. J. Vosman-Selker, Markelo
P. Waardenburg, Oldenzaal
D. Wanningen, Almelo
Mevr. P. van der Wiel-van den Dool*, Roo-
sendaal (NB)
Mevr. M. ter Wijlen, Hardenberg
O.G. Zijlstra*, Enschede
J.H. Zwienenberg, Hengelo

* heeft tevens Rode Lijstformulieren ingeleverd.

Alle waarnemers hartelijk dank.

We willen de waarnemers verzoeken hun e-mailadres aan ons bekend te maken. Een deel van de contacten tussen ons de waarnemer kan dan op een veel snellere en goedkopere wijze plaats vinden. Te denken valt aan convocaties voor vergaderingen, wijzigingen in het excursieprogram en informatie in verband met de projecten.

